

## Arvustused

**Koraan. Koraani tähendused on eesti keelde tõlkinud Haljand Udam. Toimetanud ja saatesõna kirjutanud Amar Annus, kommentaarid ja järelsõna kirjutanud Jaan Lahe. Tallinn: Avita, 2007.**

### 1. Koraan

Islam, kolmest monoteistlikust religioonist noorim, jagab nähtavalt ja äratuntavalt kahe vanema religiooni, juutluse ja kristluse iseloomustavaid jooni. Islam autoriseerib oma eksistentsi eelkõige ajaloos inimestele antud Jumala ilmutuse — Koraani kaudu. Kui otsida Koraanile kristlusest vastet, mis oleks kooskõlas ka islami arusaamadega ja austusega Koraani vastu, siis on see Jeesuse Kristuse isik (mitte Piibel). Kui Kristus on lihaks saanud, inkarneerunud Jumala sõna, siis Koraanis me näeme Jumala sõna nn *inliberatsiooni*.<sup>1</sup> Sõna *qur'ān* viitab arabiakeelsele tüvele *qara'a*, 'lugema, kokku arvestama, tudeerima, ette lugema' jne.<sup>2</sup> Lääne uurijad püüavad seda sõna mõista süüriakeelse mõiste "kerjana" (*qeryana*<sup>3</sup>) kaudu, mis tähendab teksti ettekandmist ja retsiteerimist või ettekantavat teksti ennast.<sup>4</sup>

Koraani eneseavalduste suured 96, 73, 87 viitavad, et Koraan ei olnud mõeldud indiviidile lugemiseks, vaid koostati ilmutuste kogumikuna liturgiliseks ettekandmiseks jumalateenistusel. Sellest lähtuvalt tõlgib Friedrich Rückert oma 1888.

---

<sup>1</sup>Hans Zirker. *Koran: Zugänge und Lesearten*. Darmstadt: Primus, 1999, lk 49.

<sup>2</sup>Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart. Wiesbaden: Harrassowitz, 1968, lk 672.

<sup>3</sup>Järgnevalt esitan sõnade, mõistete ja lauseühendite arabiakeelse variandi sõna järel sulgudes ja kursiivis.

<sup>4</sup>Karl-Heinz Ohlig. *Weltreligion Islam: Eine Einführung*. Mit einem Beitr. von Ulrike Störling. Mainz: Matthias-Grünwald-Verl. — Luzern: Exodus, 2000, 42j; Christine Schirrmacher. *Der Islam: Geschichte, Lehre, Unterschiede zum Christentum I*. Neuhausen: Hänssler, 1994, lk 113.

aasta koraanitõlkes suura 73,4 üleskutse nii: “und singe den Koran absangweise” (*wa rattili l-qur’āna tartilā*),<sup>5</sup> Haljand Udami tõlkes: “loe selgesti Koraani”.<sup>6</sup> Koraani retsiteerimisest on islamiteaduses välja töötatud eraldi teadussuund *‘ilm at-tagwīd*.<sup>7</sup>

Islam ei tunne sakramente ega armulaua osadust, selle asemel kogeb inime- ne Jumala lähedust, kui ta kuuleb Koraanist Jumala sõna (*kalām Allāh*).<sup>8</sup> Islamis on levinud tava, et araabiakeelne tekst õpitakse pähe — koolides toimuvad lausa retsiteerimisvõistlused, kuid rõhk ei ole teksti mõistmisel, vaid sõnasõnalisel lau- sumisel. Islami arusaama järgi on Koraan antud araabia keeles, ning see on kõige kaunim ja täiuslikum tekst.<sup>9</sup> Araabia ajalookirjutaja ja jurist at-Ta’ labi (surn. 1036) kirjutas raamatu nendest, kes surid Koraani retsiteerimise tagajärjel. Põhjuseks oli Koraani hoiatustes ja manitsustes esiletulev hirm viimse kohtupäeva ja Jumala kar- ristuse ees, nii et vagadel kuulajatel jäi süda seisma.<sup>10</sup>

Koraani esialgsest kasutusest valjusti etteloetava tekstina (*lektionar’ina*) anna- vad tunnistust ka sõnalõppude riimid, rütm ja teemakordused. Lõppriimi põhjal arvatakse sageli, et Koraan on riimproosas.<sup>11</sup> Aga et Koraanis ei esine mittemeet- riliselt seotud *genus*’t, siis ei saa taandada riimi, nii nagu see on võimalik klassi- kalises araabia poeesias, üksnes konsonantide ja silbi hulga vastavusele. Koraani stiili puhul on tegemist assonantsproosaga, mille rütmi määravad mitmuse lõppu- de *-un* või *-in* järgnemine ja vaheldumine. Seega asetseb Koraan poeesia ja proosa vahel.<sup>12</sup>

Lääne islamiuurijad on Koraani stiili iseloomustamisel pigem skeptilised ja kriitilised. Theodor Nöldeke (1836–1930) nendib Koraani keele ja stiili kohta:

Keel on venitatud, tuhm ja argine. Need igavesed kordused, mille pu- hul prohvetile ei ole mingiks probleemiks kasutada juba esinenud sõnu.

<sup>5</sup>Angelika Neuwith. Das islamische Dogma der “Unnachahmlichkeit des Korans” in li- teraturwissenschaftlicher Sicht. — Der Islam: Zeitschrift für Geschichte und Kultur des is- lamischen Orients. (Fachzeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 60.) Ber- lin: de Gruyter, 1983, lk 168–183, 168.

<sup>6</sup>Vt Koraan 2007, lk 317.

<sup>7</sup>*Ibid.*, lk 168.

<sup>8</sup>*Ibid.*, lk 170.

<sup>9</sup>Vt suura 41,44.

<sup>10</sup>Stefan Wild. Die schauerliche Öde des heiligen Buches: Westliche Wertungen des Ko- ran Stils. — Gott ist schön und er liebt die Schönheit: Festschrift für Annemarie Schimmel zum 7. April 1992. Dargebracht von Schülern, Freunden und Kollegen = God is beautiful and he loves beauty. Hrsg. von Alma Giese and J. Christoph Bürgel. Bern [u.a.]: Lang, 1994, lk 429–447, 439j.

<sup>11</sup>Siegfried Raeder. Der Islam und Christentum: Eine historische und theologische Ein- führung. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2001, lk 4 jj.

<sup>12</sup>Angelika Neuwith. Koran. — Arabische Philologie: Literaturwissenschaft. Hrsg v. Helmund Gätje. Wiesbaden: Dr Ludwig Reichert, 1987, köide 2, lk 96–135, 119.

Tõestuskäik, milles puudub täpsus ja selgus, on usutav üksnes neile, kes juba algusest peale olid lõpptulemuses veendunud.<sup>13</sup>

Tilman Nagel kirjutab:

Pikematest suuradest õnnestub suure vaevaga aru saada. Sagedased järsud teemavahetused tekitavad segadust ning sealjuures puudub üks läbiv mõte. [...] Kas Koraanis võib üleüldse leida märke sügavast religioossusest, siirast vagadusest?<sup>14</sup>

W. Goethe on väitnud Koraani stiili kohta, et seal on venivad laused, ülepaisutatud kordused, tautoloogia, juutlusest ja kristlusest pärit muinaslood. Samas kirjutab ta oma märkustes “Note und Abhandlungen zum besseren Verständnis des Westöstlichen divina”, et kõigepealt ajab see tekst sind iiveldama, siis ta paelub sind ja paneb imetlema ning viimaks tekib austus.<sup>15</sup>

Koraan koosneb 114 osast ehk suurast, mis omakorda koosnevad *ayati*’dest ehk värssidest, kokku 6200 värssi. Suurad on erineva pikkusega, kõige lühemas, 110. suuras “Võit” on 3 värssi ja kõige pikemas, 2. suuras “Lehm” on 286–287 värssi. Koraani sisulise osa moodustavad suurad 2–112, 113 ja 114 on kirjad kurjade vaimude eemalepeletamiseks. Erandlikul kohal on 1. suura, mida nimetatakse avajaks. Nii 1. suura kui ka 112. ehk viimane suura on olulised palvetekstid. Esimest suurat on vahel võrreldud ka Meie Isa palvega, seda mitte sisu, vaid levinud kasutuse tõttu nii isiklikel kui ühispalvustel. 112. suurat on leitud ka islami valitsejate müntidelt. Suurad ei ole esitatud teemalises ega kronoloogilises järjekorras, vaid enam-vähem pikkuse järjekorras.<sup>16</sup> Suurade sisu ei moodusta ühtset tervikut, värssidesse on laiali pillutatud erinevad teemad. Ühes suuras võib kõnelda erinevatel teemadel, ilma et need oleksid teineteisega seotud.

Koraani järgi on selles kirjapandud ilmutus antud paganlikule Araabiale, tema kuulutus kattub eelnevate prohvetite omaga: Moosese Tooraga, Taaveti Psalmidega ja Jeesuse Evangeeliumiga (5,44. 46; 21,105). Ka kristlased ja juudid kuuluvad Koraani n-ö adressaatide hulka ning seetõttu esitab ta erinevate prohvetite lugusid. Seepärast kohtab Koraanis ka niisugust juudi ning kristluse pärimuslugu, mida me näiteks Piiblist ei leia.<sup>17</sup> Koraan ei ole huvitatud ajaloost kui faktide ja sündmuste ajalisest kulgemisest, mida on vaja mõista ja tõlgendada. Sealt leiame eetilise, moraalise lähenemise ajaloole, ajakulg on mõistetav tegude ja tagajärgedena. Samas

<sup>13</sup>Theodor Nöldeke. Geschichte des Qorans. Göttingen: Dieterich, 1860, lk 7.

<sup>14</sup>Tilman Nagel. Der Koran: Einführung, Texte, Erläuterungen. Frankfurt am Main—Wien: Büchergilde Gutenberg, 1983, lk 8.

<sup>15</sup>S. Wild 1994, lk 429.

<sup>16</sup>Vanas Testamendis esitatakse prohvetite raamatud ning Uues Testamendis apostel Pauluse kirjad samuti pikkuse järjekorras.

<sup>17</sup>Nt Saatana vastuhakk Jumalale, suura 2,34–35.

avaldub Koraani eripära selles, et temas peegeldub enese kujunemise ja mõistmise lugu.<sup>18</sup>

## 2. Koraani tõlked

Koraani tõlkimine ei olnud nii otsustav ega aidanud kaasa islami levimisele nii märkimisväärselt nagu Piibli tõlge kristluse levimisele. See oli seotud araabia keele tähenduse ja rolliga, mis on osalt ka islami originaalsuse kandja. *Locus classicus* on siin suura 41,44:

Kui me poleks teile läkitanud Koraani araabia keeles, siis nad oleksid ilmingimata öelnud: “Miks on tema sõnumid seletamata jäänud? Miks nii, et araablane (kuulutab) võõras keeles?”

Juba 9. sajandil kasutatakse islami teoloogias mõistet *i‘ğāz*, mis tähistab Koraani jälgendamist.<sup>19</sup> Samas koostas esimese teadaoleva koraanitõlke islami kuulus ajalookirjutaja al-Tabari (839–923) pärsia keeles oma monumentaalteoses *jāmi’ al bayān*.<sup>20</sup>

Euroopasse jõudis Koraan ennekõike Cluny abti Petrus Venerabilise ladinakeelse tõlke kaudu 1143. aastal. Tegemist on vabatõlkega, kohati parafraseerimisega, mida kasutati teisteks tõlgeteks alustekstina kuni 17. sajandini. Esimesed tõlked vanas Euroopas olid järgmised: 1547. aastal itaalia keeles, koostajaks Andrea Arrivabene; 1616. aastal saksa keeles, koostajaks Nürnbergi pastor Salomon Schweigger; 1647. aastal prantsuse keeles, koostajaks Andre du Ryer, kes pikka aega töötas Prantsuse konsulina araabia aladel. Alates 18. sajandist põhinevad tõlked araabiakeelsel algtekstil.<sup>21</sup>

Kuni tänase päevani on säilitanud oma tähtsuse 20. sajandi Euroopa islami-teaduse ja arabistika standardtõlked: Richard Belli ingliskeelne,<sup>22</sup> Régis Blachère'i

<sup>18</sup>K.-H. Ohlig 2000, lk 76.

<sup>19</sup>Hartmut Bobzin. Translation of the Qur’ān. — Encyclopaedia of the Qur’an: Si–Z. Jane Dammen McAuliffe, general ed. Leiden: Brill, 2006, köide 5, lk 340–358, 340.

<sup>20</sup>*Ibid.*

<sup>21</sup>*Ibid.*, lk 346.

<sup>22</sup>The Qur’an. [Muhammad]. Translated with a critical rearrangement of the Surahs by Richard Bell. Edinburgh: Clark, 1937–1939.

Levinud ingliskeelne koraanitõlge (*The Holy Koran: An Introduction with Selection*) 1953. a pärineb Arthur John Arberrylt, kes võrreldes R. Belliga püüab anda edasi seda edasiandmatut retoorikat ja rütmi, milles peitub Koraani ilu. Et seda igas suuras esile tuua, konstrueerib ta imelisi väljendeid. Sedasama võib leida Marmaduke Pickthall'i 1930. a ilmunud tõlkes *The Meaning of the Glorious Koran*.

prantsuskeelne<sup>23</sup> ja Rudi Paretsaksakeelne<sup>24</sup> tõlge. Belli rõhuasetus on teksti ajaloolisel mõistmisel. Samuti iseloomustab tema tõlget sisemine koherentsus — väidetavalt ei ole ükski teine uurija suurasid sellisel viisil tõlkinud, nagu on Bell neid omavahel sidunud ja jaotanud. Blachère'i tõlge on omalaadne sellepolest, et kasutab alustekstina Cairene'i koraaniteksti (1923), samas kui teised lähtuvad Kairo 1924. a standardväljaandest. Ta kasutas rohkesti vanu kommentaare (al Tabari, al Rāzī jne).<sup>25</sup>

1935. aastal annab Paret välja artikli, kus ta kirjeldab oma plaani teha Max Henningi 1927. aasta koraanitõlke kõrvale uus versioon. Tema eesmärgiks on “anda Koraani teksti edasi sellises sõnastuses, nagu Muhammadi kaasaegsed seda prohveti suust kuulsid”.<sup>26</sup> Erinevalt Blachère'ist vältis Paret vanu kommentaare, sest need on ebaajaloolised ning võti Koraani mõistmiseks on Koraanis endas. Pareti tõlkes on tekst “koormatud” literaarse aparatuuriga, mille eesmärk on aidata lugejal teksti paremini mõista, kuid mis muudab teksti väga raskesti loetavaks. Paret nentis, et tema tõlge ei ole vaimulikult või literaarselt ülesehitava eesmärgiga ning seepärast kasutab ka kõrgemat stiili.<sup>27</sup> Siinkohal on õige küsida: millest lähtus Haljand Udam oma tõlke tegemisel ja milline eesmärk oli tema tõlkel?

### 3. Eestikeelne Koraan

Koraani toimetaja Amar Annus kirjutab eessõnas, et Udam on kasutanud palju vanu arabiakeelseid Koraani kommentaare, mis seletavad teksti araabia õpetlaste traditsioonist lähtudes. Nendest n-õ traditsioonilistest kommentaaridest on ta sulgudes lisanud lühemaid või pikemaid fraase, mis seletavad tõlketeksti väljakujunenud pärimuse valguses. Neid on toimetamise käigus tublisti vähendatud, kuid pisteliselt ka alles jäetud, sest vähemalt osalt asendavad nad puuduvat kommentaariumi.

Samuti selgitab toimetaja, et Udami esialgne tekst läbis mitu põhjalikku ühtlustamiskatset — seega ei peaks lugeja tegema eestikeelse tõlke põhjal sügavamaid järeldusi arabiakeelse algteksti kohta. Koraani tõlge balansseerib teadusliku täpsuse ja populaarteaduslikult vabama variandi vahel, kaldudes rohkem teise kui esimese poole. Seega on lugejale ette ära öeldud, millise kriitikaga tuleb antud teksti suhtuda. Et võimaldada mitmekesisist pilguheitmist Haljand Udami tööle, tõstata esile üksikuid tõlkevariante, mis on keeleliselt omapärased või kirjeldavad oluli-

---

<sup>23</sup>Le Coran = (Al-Qor'ān). [Muhammad]. Traduit de l'arabe par Régis Blachère. Paris: Librairie Orientale et Américaine, 1957.

<sup>24</sup>Der Koran. [Muhammad]. Übers. von Rudi Paret. Stuttgart [u.a.]: Kohlhammer, 1966.

<sup>25</sup>Vt H. Bobzin 2006, lk 352.

<sup>26</sup>*Ibid.*, lk 353.

<sup>27</sup>*Ibid.*

si teoloogilisi motiive või koraaniteksti siseseid probleeme. Sellest lähtuvalt ei ole alljärgnev süvaanalüüs, vaid tekstikatkete osaline esitamine ja kommenteerimine.<sup>28</sup>

### 3.1. Eestikeelse koraanitõlke udamlik sõnavara ja stiil

Kui Paret kirjutab, et tema tõlge ei ole vaimulikult või literaarselt ülesehitava eesmärgiga, vaid sellel on teaduslik ja ajalooline ülesanne, siis Udam on oma tõlkes arvestanud lugejaga. Udami stiil toob esile selle, et tegemist on vana arhailise tekstiga, milles kasutatakse lopsakat ja värvikate väljenditega keelt.

#### 3.1.1. murdelisus

Vanameister on oma tõlkes kasutanud maavillaseid ja kohati kõnekeelseid vasteid. Udami armastatuim eitus on “põrmugi”.

Sina ei vastuta nende eest karvavõrdki, ja nemad ei vastuta põrmugi sinu eest. (6,52).

Kohati esinevad ka argi- ja murdekeelsed väljendid “vast” ja “manu”.

Kui emand nende keelepeksu kuulis, siis laskis ta nad kutsuda, seada asemed lebamiseks ja anda igäühele kätte noa. Siis ütles ta: “Tule nende manu!” (12,31).

Või siis “kätki” ehk “vibuhäll”:

Ta näitas neile last kätkis, kuid nad küsisid: “Kuidas saame me kõnelda lapsega hällis?” (19,29).

Originaaltekstis küll “vibuhälli” ei nimetata, seal seisab vaid, et ta sellele osutas (*fa‘šarat ilātu*).

#### 3.1.2. ümberütlev versus sõnasõnaline tõlge

Tõesti, ma tahan, et sa kannaksid karistust minu vastu tehtud patu ja oma varasema süüteo pärast ja saaksid põrgutule omaks. Niimoodi nuheldakse kurjategijaid. (5,29).

Originaalilähedasem tõlge kõlaks nii:

Ma tahan, et sa minu ja sinu pattu enda peale võtaksid (*innī urīdu an tabū‘a bi-ithmī wa ithmika*) ja niimoodi põrgutule omaks saaksid.

<sup>28</sup>Järgnevas võrdluses kasutan araabia teksti väljaandest Der Koran: Arabisch-Deutsch. Übers. und kommentiert von Adel Theodor Khoury. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2004. Tõlgitud *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart* (1968) järgi.

Siin on taustaks Aabeli ja Kaini lugu, aga nende nimesid ei mainita. Siinkohal olgu nimetatud, et islami usu kohaselt ei saa keegi teise pattu ja süüd enese peale võtta (6,164; 17,15), nii nagu Abel seda antud tekstis palub. Samas kehtib islamis arusaam, et kui keegi teeb teisele ülekohtu, mis viib patule, siis peab ta kandma ka osa teise patust tulenevast karistusest. Samas võib seda värssi mõista ka nii, et Abel soovib pigem oma venda kui ennast mõrvarina näha. Udami tõlge nimetatud probleemi isegi ei tõstata, sest seal räägitakse Kaini varasemast patust.

Teine näide on suurast 38,6.

Küsi: “Kas me hakkame Jumala kõrval appi kutsuma seda, millest ei ole meil kasu ega kahju, ja pöördusime oma kandadel pärast seda, kui Jumal on meile kätte juhatanud õige tee, justnagu need, kelle on ära eksitanud kuradid maa peal ja kes on omadega sassis? Tal on sõbrad, kes kutsuvad teda õigele teele (*hudā*), (öeldes): “Tule meiega!” Ütle: “Tõesti, (ainult) Jumala juhutatud tee on õige tee, (*qul inna hudā llāh huwa l-hudā* — ‘ainult Jumala juhatus on juhatus’) ja meil on käsk alistuda maailmade Isandale.” (6, 71).

Ülikad inimesed nende hulgast eemaldusid ja andsid käsu: “Minge ja olge kindlad oma jumalatele. See on, mida vajame.”

Teistsugust intentsiooni kohtame, kui tõlge lõppeks originaalilähedasemalt:

Minge ja olge kindlad oma jumalatele. See on, mida (teilt) tahetakse (*rāda*).

Teaduses nimetatakse ilmutatud eshatoloogilise sisuga teatud Meka suurasid üldise klassifikatsiooni järgi ratsanike suuradeks (100; 79; 77; 51). Neis tekstides ei nimetata hobust. Udam tõlgib:

Töötan hobustega, kes end hingetuks sööstavad.

Rudi Paret seletab oma tõlkes, et arvatavasti on need olendid hobused, kelle nimel vanne antakse.<sup>29</sup> Kuid 79. suura tõlgib Udam nii:

Töötan inglitega, kes tõukavad ära jõuga.

Hobuste asemel on nüüd inglid. Edasine tekst lähtub islami traditsioonist, et inglid kisuvad inimese hinge tema ihust välja. Samas võib see tähendada ka hobust, keda valjastest rebitakse.<sup>30</sup> 77. suura on tõotus tuultega, sarnaselt 51. suuraga. Seose tuulega aga annab edasi Bell.<sup>31</sup>

<sup>29</sup>Rudi Paret. Der Koran. Kommentar und Konkordanz. 2. Aufl., 1977. Stuttgart: Kohlhammer, 2001, lk 435.

<sup>30</sup>Vrd Der Koran. [Mohammed]. Übers. von Rudi Paret. 12. Aufl. Stuttgart: Kohlhammer, 2007, lk 419.

<sup>31</sup>The Qur'an. [Muhammad]. Translated with a critical rearrangement of the Surahs by Richard Bell. Edinburgh: Clark, 1960, köide 2, lk 531.

### 3.1.3. *udamlık*

Selle sõnaga väljendan Udamile omast, vähe levinud ja vanamoodsate sõnade kasutamist. Nende hulgast on põnevam nt “liiakasuvõtjad” (*ya'kulūna al-ribawa*; 2,275).

Liiakasuvõtjad tõusevad (kohtumõistmise päeval) üles, nagu tõuseb see, kelle Kurat on oma puudutusega hulluks ajanud.

“Asukateks” tõlgib Udam mõiste *ṣābu*, ‘kaaslane, kamraad, sõber’. Ta eristab maailma asukaid (7,140), põrgu asukaid (2,275), paradiisi asukaid (59,20).

Paradiisi ja põrgu vahel on eesriie ja ülevatel paikadel mehed, kes tunnevad ära paradiisiasukad ja põrgulised näo järgi.

Siin nimetatud “põrgulised” võiks tõlkida ka “põrguasukad” (7,46).

Üks Udami sageli kasutatavatest erinevate araabiakeelsete vastetega väljenditest on “porduelu”.<sup>32</sup>

Ja seda siis, kui olete ise vooruslikud, ei ela porduelu (*safaḥa*, ‘hoorama, abielu rikkuma’) ja ei kavatse võtta neid endale liignaisteks. (5,5).

Või näiteks:

Me läkitasime samuti Loti ja ta ütles oma rahvale: “Kas tõesti kavatsete elada porduelu (*fahiš*, ‘ohjeldamatu, häbitu, hoorus’ jne), nii nagu seda ei ole teinud enne teid ükski maailmade asukaist?” (7,80).

Lotile andsime me tarkuse ja teadmise, päästsime ta linnast, mille elanikud tegid jälkusi. Tõesti, nad olid kurjategijad ja elasid porduelu (*fasiqīna*, ‘kõlvatu, kuritegelik’). (21,74).

Nagu näha, on araabiakeelsed vasted siinkohal tunduvalt laiema tähendusega.

Kasutamist leiab “sürjutama” ehk “kõrvale heitma”:

Ma sürjutan (*šarafa*) oma sõnumi juurest neid maa peal, kes on suurelised ilma õigusetä. Kui nad märkavad tunnustähte, siis ei hakka nad seda uskuma; kui nende ees on õige tee, siis ei võta nad seda enda omaks; kui nende ees on eksitee, siis hakkavad nad minema seda mööda. Ja nii seetõttu, et nad hülgasid meie sõnumid ega hoolinud neist. (7,146).

Üks udamlikke tõlkevasteid on ka “õppust võtma” (*dhirk*). Viimane on udamlikus võtmes seotud “mõistuse omamise/mitte omamisega” (*labīb*) ja “mõistuse kaotamisega” (*su'ur*). Need, kes järgivad prohvetitele saadetud juhiseid, neil on mõistus, nad on mõistlikud ning võtavad õppust (14,52). Aga need, kes õppust ei võta, neil

<sup>32</sup>Piiblitõlkes ei kasutata väljendit “porduelu”, esineb küll “pordumees” või “pordunaine”.



ei ole mõistust (7,169) või siis nad kaotavad mõistuse (54,24) ja nende arusaamine on napp (45,21). Kuid võib leida araabiakeelsele mõistele lähemaid vasteid:

Niimoodi me loeme sulle ette meie tunnustähti ja tarka meeldetuletust (*dhikr*). (3,58).

Neid tõlkeerinevusi võib käsitada iluvigadena või tõlke paratamatusena, samas ei ole nende erinevuste puhul tegemist üksikute näidetega. Selline, vahel võimalikult literaarne ja siis jälle meeleliselt poeetiline või lihtsustav lähenemisviis ise loomustab kogu Udami tõlget. Järgnevalt tõstan esile mõned teoloogilised motiivid ja tekstikriitilised probleemid ning vaatan, kuidas edastab Udam neid oma tõlkes.

### 3.2. Teoloogiline tähelepanek seoses mõistetega *ḥanīf*, *fiṭra* ja *hudā*

Koraani järgi on inimene oma loodud olemusele vastavalt suunatud Jumala poole, kui ta ei keera Jumalale selga, ei pöördu (*tawallā*) temast ära, vaid pöörab oma palge Jumala poole (suura 2,112; 4,125: *aslama wašḥahū li-llāh* — ‘pöörab oma palge Jumala poole’).

Udami tõlkes:

[---] kes alistub üleni Jumalale.<sup>33</sup>

Sellise Jumala poole suunatuse ja loodud olemise kirjeldamiseks kasutab Koraan mõisteid *fiṭra* ja *ḥanīf*. *Fiṭra* tähendab ‘loomust, olemust’. Selle tüvest tuleneb verb *faṭara*, ‘jaotama, looma, ellu kutsuma’. Kui kasutatakse verbi *faṭara*, on subjektiks (Jumala) *ḥanīf* — ‘Jumala otsija’. Seos nende kahe sõna vahel seisneb selles, et inimesest saab Jumala otsija, sest ta pöördub Jumala poole. Inimene saab pöörduda Jumala poole, sest Jumal on ta loonud. Tema ‘loodud olemus’ (*fiṭra*) on Jumala otsijaks olemine (*ḥanīf*). Sellest loodud olemisest lähtuvalt on ka kõikidel prohvetitel õigus kuulutada, kutsuda üles inimesi pöörduma Jumala poole. Iga inimene sünnib *fiṭra* järgi, ja need on vanemad, kes teevad temast juudi, kristlase või poliiteisti.<sup>34</sup>

Udami tõlkes seotakse mõiste *ḥanīf* eelkõige Abrahami tegelaskujuga (2,135; 3,67; 4,125; 6,79.161). Koraanis kujutatakse Abrahami esimese uskliku, mono-teistina, kes järgis oma loodud loomust, s.t ta on *ḥanīf*. Samas ületab mõiste *ḥanīf* kasutus Abrahami tegelaskuju — see mõiste ei ole seotud üksnes Abrahamiga. Udami tõlkevariandi puhul me seda selgelt ei näe, nt:

<sup>33</sup>Stefan Schreiner. Erlösung und Heil — menschliches Erlangen und göttliches Angebot: Heil in Christentum und Islam: Erlösung oder Rechtleitung? — Theologisches Forum Christentum — Islam. Hrsg. von Hansjörg Schmid. Stuttgart: Akademie der Diözese Rottenburg-Stuttgart, 2004, lk 15–38, 31 jj.

<sup>34</sup>*Ibid.*

Pööra oma nägu usu poole ustavuses Jumala käskudele, mille ta tegi inimestele kohustuslikuks.

Teine võimalus tõlkeks on:

Nii tõsta oma nägu vastavalt religioossele praktikale kui Jumala otsija (*faqīm waḡhaka lid-dīn hanīfa*) kui Jumala loomises kavandatule (*fiṭrata llāh*), milles ta inimesed on loonud. (30,30).

Umbes sama mõtte leiame suurast 6,79:

Ma pööran oma näo selle poole, kes on loonud (*faṭara*) taeva ja maa, kui Jumala otsija (*hanīf*). Ja ma ei kuulu nende juurde, kes Jumalale teisi jumalusi kõrvale seavad.

Udami tõlkes:

Tõesti, olles uskuma jäänud (*hanīf*), pöörasin ma näo selle poole, kes lõi taevad ja maa. Mina ei ole üheskoos ebajumalateenijatega.

Kui kristluse üks teoloogilisi võtmemõisteid on “lunastus”, siis islamis, Koraanis on selleks mõisteks *hudā*, mis tähendab “juhtimist” ja “juhatust”. *Hudā* on üks kõige levinumaid termineid ‘*aya* kõrval. See mõiste esitab arusaama, et inimese ja Jumala fundamentaalne suhe (*hanīf, fiṭra*) nõuab inimeselt Jumala juhatamise järgimist.<sup>35</sup>

*Hudā* negatiivne vaste on *dalla*, mis tähendab ‘eksima, teelt kõrvale kalduma’.<sup>36</sup> Need kaks sõna, *hudā* ja *dalla*, on seotud ettekujutusega inimese elu õigest sirgest teest, kus Jumal inimest juhatab tähiste ja Koraani varal ning oma prohveti Muhammadi kaudu:

Aga kui teie juurde tuleb minu juurest juhataja (*hudāya* — ‘juhatust’, mitte isikuline), siis nendel, kes teejuhi järel käivad, ei ole midagi karta, sest nad ei pea maitsma muret. (2,47; 2,49; 2,38).<sup>37</sup>

Inimese vastus Jumala teejuhtimisele on usk, milles ta näitab, et aktsepteerib Jumala juhtimist ja jääb kindlaks (*ihidā*) sellele teele. Uskmatus näitab sellelt teelt lahkumist, eraldumist (*ḍalāl, ḍalāla*) Jumalast ja tema õigest juhtimisest.<sup>38</sup> Kuid sellel terminil on rohkem nüansse ja laiem tähendusväli kui lihtsalt “juhtima”, ning Jumal on andnud inimesele mitmeid juhiseid.

<sup>35</sup>David Thomas. Conversion. — Encyclopaedia of the Qur’an: A–D. Köide 1, 2001, lk 435–438, 435.

<sup>36</sup>*Dalla* esineb Koraanis 191 korda erinevates tüvevariantides ja grammatilistes vormides, enam levinud on *al-ḍallm* ‘need kes eksivad’. Vt James Toronto. Astray. — *Ibid.*, lk 185–186.

<sup>37</sup>Cornelia Moses Schröck. *Ibid.*, Si–Z. Köide 5, 2006, lk 419–426.

<sup>38</sup>J. Toronto 2001, lk 185–186.

Usu ja juhtimise seos on ehk selgem, kui eristada neid, kes on teinud oma valiku. Jumal on näidanud oma teed tänulikele ja tänamatutele (76,3), aga ta juhib neid, kes usuvad (64,11; 2,264). Need usklikud, kes Jumala juhtimisest ära pöörduvad, jäetakse silmitsi iseenda valiku tagajärgedega (3,86). Siinkohal Koraan näitab seda tundlikku teemat — Jumala erapooletut armulist ja halastavat tahet inimest juhtida ning inimese võimelisust selle juhtimisega nõustuda või see tagasi lükata. Suuras 20,122–123 tuleb ilmsiks, et Jumala juhtimine on sarnane andestuse pakkumisega, et tuua tagasi tema tänamatu loodu tema juurde.<sup>39</sup>

Saksa keeles on *hudā* vaste *Rechtleitung* ning inglise keeles *guidance*, mis jäävad *hudā* teoloogilisele kontseptsioonile truuks. Udam tõlgendab mõistet *hudā* peaausjalikult metafooriga õigel teel käimisest ja õigele teele juhtimisest. Metafoor kahest teest leidub ka Koraanis endas, aga samas hägustab see *hudā* teoloogilist kontseptsiooni, sest *hudā* puhul ei ole rõhuasetus teel käimisel, vaid just Jumala juhtimisel tema enda juurde, juhtimisel tähistate kaudu. Raskusi tekitab siinkohal veendumus, et Jumala juhtimine ei ole alati seotud õigele teele juhtimisega, see on seotud ka vabaduse ja valikuga. Näiteks “tee” motiivi ei ole alati Koraani tekstis esitatud. Udam aga tõlgib ikka ja jälle:

Ütle: “Tõesti, (ainult) Jumala juhata tud tee on õige tee (*inna hudā llāhi huwa l-hudā*).” (6,71).

Siin aga ei räägita teest, vaid Jumala juhtimisest. Samuti ei räägita teest suurades 41,44 ja 40,54, mis Udami tõlkes on siiski leidnud vasteks:

[---] teejuht ja tervistaja (*hudā wa shifā*);

[---] juhatus eks õigele teel ja õpetuseks (*hudā wa-dhikrā*).

Inimese juhid on ka Toora ja Evangeelium (5,44.46; 6,91, 42,52), aga nende kahe pühateksti kõrval on antud inimestele Koraan. Koraan nimetab end ise *hudā wa raḥma*. Udami tõlkes:

[---] see on juhatus õigele teele ja halastus. (6,154).

[---] juhatus õige tee juurde ja heldus. (7,52).

ning

juhatus õige tee juurde ja armu sõnum. (7,154).<sup>40</sup>

Koraani kohaselt ei ole paraku see juhtimine õigele teele tehtud võimalikuks kõigile. Otse vastupidi, osa on määratud eksima ja on Jumala poolt eksiteele viidud (7,30, 16,36). Udami tõlge:

<sup>39</sup>D. Thomas 2001, lk 435.

<sup>40</sup>Sabine Schmidtke. Pairs and Pairing. — Encyclopaedia of the Qur’an: E–I. Kõide 2, 2002, lk 1–9, 3.

Kuid teie tahate õigele teele juhatada neid, kelle Jumal on sealt eksitanud. See kelle Jumal on eksitanud, ei leia enam õiget teed. (4,88).

Araabiakeelne tekst Koraanis aga küsib vaid retooriliselt: “Kas teie tahate juhatada neid, keda Jumal on eksitanud?”

Jumal tahab juhtida kõiki (6,149; 13,31; 32,13), kuid siis justkui piiratakse juhitavate hulka ja nimetatakse, et ta juhib neid, kes pöörduvad tema poole (5,16; 13,27; 42,13). Siit tuleneb järeldus, et ta juhatab neid, kes juba otsivad. Udami tõlkes:

Neile aga, kes lähevad õiget teed mööda [---] (*Allaḍīna htadaw hudān* — ‘neile, kes on juhitud’; 19,76).

Seesama mõte Udami tõlkes:

Neile, kes astusid õigele teele, lisas ta veelgi õpetust ja vaga meele. (47,17). (*Wa-llaḍīna htadaw zādahum hudān* — ‘need, kes on juhitud, ja ta kinnitab nende juhatuset’).

### 4.3. Koraan Koraanis — pinge tekstis

Islami traditsiooni järgi on Koraan taevane tekst, mis on aegade algusest saadik olemas olnud. Kuid samas mõistetakse, et osa salme on antud kindlas kontekstis ja kindla konteksti ja olukorra jaoks. Mõned on isegi saatana poolt Muhammadi kõrva sosistatud (22,52; Udami: “siis püüdis Kurat teda ära peibutada oma ihadega”). Mõned ilmutussõnumid aga muutuvad uute, hilisemate ilmutuste kaudu, nt palve suuna pööramine Jeruusalemmalt Mekale (2,142–150) või palvekordade muutmine (73; 1–4,20). Islam seostab seda ilmutuse järkjärgulise avaldamisega Muhammadile, varasemaid tõlgendatakse hilisemate poolt. Lääne uurijad seletavad neid vastukäivusi suurade perioodiseeringuga — Meka suurad erinevad Mediina suuradest. Perioodiseeringu tõttu suurade sisu küll muutub, kuid see ei vähenda kõiki vasturääkivusi. Siinkohal üks näide seoses alkoholi tarbimisega. Suuras 16,67 Meka perioodist on kirjas, et palmiviljadest ja viinamarjakobaratest saate joovastava joogi ja mõnusa olemise. Suura 4,43 Mediina perioodist jätkab veel leebes stiilis ning manitseb, et joobununa ei peaks palvusele tulema. Aga suurades 2,219 ja 5,90.19 (Mediina) on alkoholi tarbimine suureks paheks ja Kuradi kiusatuseks kuulutatud, mis viib mõtted Jumalast eemale.<sup>41</sup>

Udami järgi ütleb Koraan, et nii usklikele meestele kui naistele kuulutatakse kauneid paradiisiaegu (9,72). Nii mehed kui naised on vastutavad Jumala ees, sest ühed on osa teistest (3,195). Usklikud mehed ja naised on üksteise sõbrad (9,71). Kuid näiteks suura 44,54 järgi näib, et naine ei kuulu paradiisi, mehed pannakse

<sup>41</sup>K.-H. Ohlig 2000, lk 70.

abielluma valgenahaliste ja suuresilmsete neitsitega. Enamikus *ayati*'des kirjeldatakse, et naised on mehele allutatud. Siinkohal on üks vaieldumaid tekste, suura 4,34. Udami tõlkes tooksin välja leebe variandi:

Mehed kannavad hoolt (*qawwāmūna*) (oma) naiste eest, sest Jumal on andnud ühtedele inimestele eelise teiste ees ja ka seetõttu (*bimā faḍ ḍala llāhu ba'ḍahum 'alā baḍīn*), et mehed kulutavad oma vara (naiste ülalpidamiseks). Vooruslikud naised on allaheitlikud ja hoiavad oma väärikust, mida Jumal käskis hoida. Naisi, kelle ustavuses teie ei ole kindlad, tuleb esialgu manitseda, seejärel neist voodis eemale hoida ja viimaks ka nuhelda (*ḍaraba* — 'lööma, kloppima', aga ka 'eemale pöörduma'). Kui nad sõna kuulavad, siis ärge tehke neile liiga. Tõesti, Jumal on ülev ja suur.

Udami tõlge on siinkohal väga siluv. *Qawwamun* tähendab "volitust", "kellegi üle volitatult võimu omama", Udami tõlgib "hoolt kandma". Meeldivald on silutud ka *faḍḍala*, mis viitab, et Jumal on andnud mehele rohkem kui naisele. Tõlge mõistest *ḍaraba*, 'nuhtlema', jätab aga ruumi positiivsemale tõlgendamisele.

Koraani tekstis eristatakse poleemilise sisuga värsse, kus Muhammad kutsub oma vastaseid üles tema ilmutustega võrdseid suurasid ilmutama ja välja mõtlema (2,23; 10,38; 11,13; 17,88). Need värsid mängivad olulist rolli sakraalse keelekontseptsiooni kujunemisel ning on moslemi apologetika vundamendiks. See tuleb iseäranis esile Koraani juudipoleemika kontekstis, kuigi sealjuures rõhutatakse araabia keele erilist tähtsust, kuna ilmutus on antud araabia keeles. Aga värsid osutavad, et siin ei ole keelega midagi tegemist, vaid jumaliku ilmutuse aspektiga.<sup>42</sup> Samas osutab värsside kontekst, et need on otsene reaktsioon Muhammadi kuulutuse kritiseerijate vastu (*iftarāhu* — 10,38; 11,13; *taqawwalahu* — 52,33). Muhammadi esitatud kuulutus ei olnud siduv ja mõistetav ning tema auditooriumile see liigitavat mõju ei avaldanud — kuulutus ei olnud selliselt siduv nagu need eelmised kuulutused, ilmutatud raamatud.<sup>43</sup>

Udami tõlkes leiame lisandusi lugeja jaoks, nt:

Kui nad hakkavad väitma: "Koraan on tema väljamõeldis," siis vasta [---] (10,38).

või

Või siis nad hakkavad väitma: "Ta mõtles Koraani välja ise." Sina vasta: "Katsuge ise välja mõelda kümme suurat nagu Koraanis ja hüüdke appi, keda oskate, Jumala kõrvale, kui olete siirad." (11,13).

Araabiakeelses tekstis ei esine mõistet "Koraan", ent Udami kasutab seda sagedasti.

<sup>42</sup> *Ibid.*, lk 76.

<sup>43</sup> A. Neuwirth 1983, lk 168.

Lisaksin siia veel mõned juutide, kristlase ja islamiusuliste konfliktsituatsioonide kirjeldused. Koraanis kujutatakse kõiki asjaosalisi juba väljakujunenud kogukonnana, kes kindlalt vastandavad üksteisele oma usulisi arusaamu:<sup>44</sup>

Juudid on väitnud: “Uzair on Jumala poeg.” Kristlased on väitnud: “Messias on Jumala poeg.” Kuid need on pelgad sõnad, mis nende suust on tulnud, ja meenutavad juttu, mida rääkisid need, kes olid uskmatud ammu enne neid. Et Jumal neid nuhtleks! Nad on väga kaugel (tõest)! (9,30).

Hiljem konflikt suureneb ning Muhammadi süüdistatakse oma kuulutuse maha kirjutamises varasematelt kuulutustelt. Udami tõlge:

Nad ütlevad samuti: “Need on vanaaegsed muinasjutud (*asāṭir al-auwalīn*). Ta laskis need enda jaoks kirja panna ja nüüd loetakse neid talle hommikul ja õhtul.” (25,5).

Siin on Udam küll väga vabalt tõlkinud — miski ei viita sellele, et tegemist võiks olla fikseeritud ja kirja pandud tekstidega.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Udam soovib oma lopsaka keele, lihtsate ümbersõnastamiste ning Piiblist tuntud motiivide abil (õigel teel käima, Jumala vastu pattu tegema) teha Koraani teksti lugejale arusaadavaks, anda pidepunkte mõistmiseks ning tunnetust, et tegemist ei ole kaugel ega võõra tekstiga. Eesmärk lihvida igavaid kordusi ning keerukaid lauseid on kiiduväärt, kuid samas ei tohiks teksti sõnum seetõttu kannatada.

Seda tööd, mis eestikeelse Koraani ilmumiseks on tehtud, olgu see siis tõlketöö, toimetamine või kommentaaride kirjutamine, on väärt pidada kultuuriliseks suursündmuseks. Väga suure töö on ära teinud Haljand Udam, kelle kaudu on Koraan jõudnud laiemale lugejaskonnani. Tulevikku vaadates tahaks loota, et see esimene tõlge on “avaja” rollis, millele järgnevad teaduslikud koraanitõlked, sest Koraanis on palju tunnustähti mõtisklevatele inimestele.

*Elo Süld*

---

<sup>44</sup>K.-H. Ohlig 2000, lk 71; R. Paret 2001, lk 137.